

DARWINISMUL ȘI FREUDISMUL – DOUĂ „IDEOLOGII ȘTIINȚIFICE” REVOLUȚIONARE

Maria-Elena OSICEANU
osiceanum@yahoo.fr

Abstract: This paper proposes to provide a point of view on the impact of two major scientific theories – evolution theory and psychoanalytic theory – in the history of human thought, and, implicitly, to show the strong connections between science and philosophy. The discovery of the *natural selection*, by Charles Darwin, and of the *unconscious*, by Sigmund Freud, were the real revolutions in the field of science. Through their degree of universality these theories have irreversibly transformed the perception of „truths” about human being. The relation between the two theories is no less important, the most solid argument is the direct and indirect influence of Darwin’s work on Freud’s, so that the theory of evolution was considered a kind of „prehistory” of psychoanalytic theory. A crucial point of evolutionism and psychoanalysis is the concept of instinct, which crosses as a „red thread” the researches of these two scientists.

Ideologie și/ sau știință?

Termenul *ideologie* comportă mai multe definiții, dintre care cele mai acceptate sunt următoarele: 1) totalitatea ideilor și concepțiilor filosofice, morale și religioase care reflectă în formă teoretică interesele și aspirațiile unor categorii sociale, într-o anumită epocă; 2) știința care are ca obiect de cercetare studiul ideilor, al legilor și al originii lor; 3) discuție despre idei, despre diferite concepții, indiferent de conținutul lor.

Ideologiile pot fi identificate în spațiul științific, cultural sau filosofic, unde implică în mod necesar, strategii creative specifice,

construcții de sisteme de valori, propuneri de modalități de evaluare și aparate critice aplicate diferitelor realități fenomenale sau sociale.

Ideologia este un concept derutant, care excelează prin ambiguitate. Un rol însemnat în crearea acestei „aure” de ambiguitate îl are și conotația peiorativă existentă în jurul său. Un mod de gândire ideologic este respins instinctual, de teama ca fundamentele unor concepții personale, îndrăgite și profund internalizate, să nu fie distruse.

A fi adeptul unei ideologii înseamnă a adera la o anumită concepție despre om și capacitatea lui de cunoaștere, despre natura și societatea umană.

Enciclopedia Blackwell prezintă ideologiile drept constelații de credințe și expresii cu încărcătură simbolică prin care lumea este prezentată, interpretată și evaluată într-un mod menit să modeleze, să mobilizeze, să orienteze, să organizeze și să justifice anumite modalități sau direcții de acțiune și să anatemizeze altele.

Hannah Arendt subliniază că ideologiile insistă asupra unui „adevăr” aflat dincolo de percepția simțurilor obișnuite, fiind o realitate accesibilă doar celor inițiați.

În sens aproape literal, o ideologie semnifică „logica unei idei”. Ideologia tratează cursul evenimentelor ca și cum acestea au urmat aceeași „lege” cu expunerea logică a ideii; ideologiile pretind cunoașterea misterelor întregului proces istoric, datorită logicii inerente în ideile lor. Gândirea logică sistematizează faptele într-o procedură perfect logică, pornind de la o premisă acceptată ca axiomă și deducând totul pe baza ei; adică, procedează cu o consecvență care nu mai există în planul realității. În același spațiu, comparația dintre ideologie și știință va fi o temă ce va cunoaște o dezbatere foarte largă.

O ideologie diferă de o teorie științifică, deși, de multe ori, este foarte greu de stabilit distincția dintre una și cealaltă. Principalul motiv este tocmai că cei care propun o anumită platformă ideologică au pretenția că abordarea lor este realmente științifică. În al doilea rând, înclinațiile ideologice ale oamenilor de știință le modelează teoriile științifice.

Teoriile științifice sunt empirice, iar ideologiile sunt normative. Componenta normativă apare și în științe, mai ales în științele umane, unde cel mai adesea este dificil de demarcat normativul, de

empiric. A accepta că teoriile științifice sunt deschise spre lumea reală, nu echivalează cu a le identifica în totalitate, ideologiilor.

Dihotomia ideologie – știință este mult prea restrictivă pentru mediile sociale. În mediul academic anglo-saxon, metoda științifică trebuie să fie aceeași și în științele naturale și în științele sociale (științele presupun recurgera la observația științifică, la separarea clară dintre evenimente și valori).

Georg Lukacs nota că: „raporturile ideologiei cu știința sunt o marcă a marxismului”. La început, nu exista identitate între știință și ideologie, dar încetul cu încetul, ideologia a încercat să îndeplinească criteriile științifice”. Pentru Althusser, „singurele științe sunt marxismul și psihanaliza”.

Dacă de-a lungul vremii, conceptul de ideologie a fost asociat involuntar cu cel de marxism, Max Weber și Emile Durkheim au meritul de a fi influențat prin ideile lor evoluția non-marxistă a ideologiei. În scrierile sale, Max Weber nu a folosit aproape deloc termenul de ideologie, deși a căutat îndelung obiectivitatea acesteia în politică. Deși constată că „ideologia se aseamănă cu știința”, el își exprimă scepticismul în privința obiectivității ideologiei, la nivelul științelor sociale. La rândul său, Emile Durkheim, în *Regulile metodei sociologice*, pune în opoziție, știința și ideologia. Astfel, „metoda ideologică utilizează conceptele pentru a governa faptele, în loc să extragă din acestea conceptele”, în timp ce știința, ca studiu al faptelor de natură socială, are „un obiect fix, care nu lasă loc pentru interpretări personale sau impresii subiective”.

Edward Shils nota că: „știința nu este și nu a fost niciodată parte a unei culturi ideologice. Mai mult, sistemul în care operează știința este total opus ideologiei. În măsura în care științele sociale au fost reale explorări intelectuale cu legi proprii de apreciere și observare, deschise criticilor și revizuirilor, ele sunt opuse ideologiei.”

Pentru Paul Feyerabend știința este o ideologie ca oricare alta; este una din numeroasele forme de gândire dezvoltate de om, dar nu neapărat cea mai bună. A accepta superioritatea științei, presupune deja plasarea într-o perspectivă ce favorizează rațiunea, dar superioritatea acesteia nu este apriori, după cum afirmă pozitivismul psihologic sau raționalismul critic al lui Karl Popper.

Filosoful austriac, Karl Raymund Popper, arăta că exponentul cel mai sofisticat al ideii sau ideologiei nu poate ajunge la nivelul unei științe, ci că poate surprinde doar părți sau aspecte ale unui sistem de idei sociale deformate sau exagerat selective din punct de vedere științific. El susține o metodologie unificată a științelor naturale și sociale, și apelează la observația imediată pentru falsificarea ipotezelor.

Determinarea unui criteriu de delimitare sau de demarcație a științei, reprezintă în același timp o definiție a cunoașterii obiective. Pentru a stabili acest criteriu de delimitare, Popper a făcut o serie de comparații între teoriile fizice, teoriile psihologice (psihanaliza¹, în special) și cele sociale. El consideră că o teorie științifică trebuie să formuleze predicții sau postdicții cât mai precise și că trebuie să se expună riscului de a fi infirmată de fapte; în acest caz, se poate spune că o teorie cu intenții explicative este sub controlul faptelor. „*Credința că orice demers științific depinde de corpusul social, că la limită, știința nu poate fi separată de ideologie, pornește, crede Popper, de la premisa că actul cunoașterii este un proces care are loc în mintea sau conștiința omului de știință.*” Evident că, în aceste condiții, nu poate fi vorba de obiectivitate științifică, nici în științele umane, nici în cele naturale.

Pentru Popper există o deosebire între ideologie și știință, dată de revoluțiile din cele două domenii. Schimbarea poate fi conservativă sau nu. În cazul ideologiei, schimbarea păstrează toate succesele predictive din trecut, lărgind cunoașterea. Progresul științei dimpotrivă, chiar dacă revoluționar, presupune, de obicei, o latură conservatoare. O revoluție științifică nu se poate rupe total de trecut, de tradiție, pentru că ea „trebuie să conserve succesul predecesorilor săi”, în timp ce o revoluție ideologică poate să o rupă brusc cu tradiția. Tocmai de aceea, *revoluțiile științifice sunt raționale.* Este îndreptățită această evaluare pentru a decide dacă o teorie este mai bună decât altele, anterior enunțate. Dimpotrivă, ideologiile actuale nu pot păstra nimic din ideologiile trecute. De aceea, criteriile între o schimbare științifică și una ideologică, sunt *progresul și raționalitatea.*

¹ Pentru Popper psihanaliza și istoria nu sunt științe, în timp ce pentru Foucault, psihanaliza este o „contra-știință”.

Paradoxul este că Popper nu reușește să construiască o distincție clară, între ideologie și știință. Dacă testabilitatea unei teorii, capacitatea ei de a fi falsificată, indică ceea ce este științific față de celelalte laturi ale existenței, nu este clar din ce punct anume se trece la ideologie, astfel încât să se poată admite că „o idee științifică devine ideologie”. O revoluție științifică poate da naștere uneia ideologie sau poate să nu lase urme dincolo de domeniul ei.

Știința a găsit metoda de a transforma ideile viciate ideologic, în teorii adevărate și utile, ea nu este doar ideologie, ci o măsură obiectivă a tuturor ideologiilor.

O ideologie nu trebuie să aibă pretenția de a impune nimic, pentru că nu este legată necesar de progres (chiar dacă este adevărată, poate să nu ducă la progres, sau, dimpotrivă, poate duce la progres chiar dacă este falsă). În plus, trebuie criticată pretenția acesteia de a avea o autoritate specială venită din cunoaștere, atunci când este exercitată în afara domeniului științific. Atunci când provine din generalizarea practicii științifice, o metodă poate fi acceptată nu ca ideologie, ci drept cadru conceptual.

„Sfârșitul ideologiilor” a constituit o temă frecvent discutată, mai ales în a doua jumătate a secolului XX. Vorbind despre „sfârșitul ideologiilor”, Paul Ricoeur caută să dea o conotație pozitivă termenului de ideologie, subliniind că între ideologie și om, ca ființă socială, este o legătură indisolubilă: *„ideologia nu poate să dispară atâta vreme cât un grup social are nevoie de a-și da o imagine de sine, de a se reprezenta, în sensul teatral al termenului, de a juca și a se pune în scenă”*.

Ideologiile sunt mult prea importante pentru a dispărea; avem nevoie de ideologii care să explice – chiar dacă și fals – ce se întâmplă cu noi, cu destinul nostru, și care să ne ofere un plan de viitor, chiar dacă și greșit.

Între ideologie și doctrină

Ideologia reprezintă un set sistematizat și relativ ierarhizat de opinii, în cadrul căruia, principiile reprezintă premisele teoretice din care rezultă aplicațiile specifice, în funcție de realitatea existentă. Doctrina, se definește ca totalitatea ideilor, concepțiilor, principiilor

fundamentale prin care se exprimă o anumită orientare într-un domeniu filosofic, teoretic, politic, științific, artistic, religios etc.

Pornind de la caracteristicile pe care le prezintă, o ideologie are un grad de generalitate mai ridicat decât o doctrină, chiar un caracter universalist, în interpretarea realității. Doctrina reprezintă totalitatea principiilor unui sistem politic, științific, religios, în timp ce ideologia este un ansamblu de doctrine, idei sau credințe, caracteristice unei epoci, societăți, clase etc.

O altă diferență între ideologie și doctrină, vizează faptul că ideologia este mai puternic legată de omul concret și de natura umană, decât doctrina, care are un caracter mai mult teoretic și mai abstract. De aici rezultă, un fapt extrem de important care trebuie adus în prim plan, și anume că: ideologiile par a fi indisolubil legate de anumite *trăsături ale personalității umane*, ele fiind profund înrădăcinate în structura psihică a creatorului lor.

Din această perspectivă se poate explica de ce există revoluții științifice care nu produc revoluții ideologice, cum ar fi, teoria lui Lorentz, în vreme ce o serie de alte „revoluții” precum ale lui Einstein, Copernic, Darwin sau Freud, fiind puternic asociate cu personalitatea și istoria de viață a autorului lor, sunt în același timp și *ideologice și științifice*.

Istoria științelor este plină de „ideologii științifice”, după cum arată Canguilhem în câteva din cărțile sale, cum ar fi: *Ideology and Rationality in the History of the Life Science (1977, fr.; 1988, en.)*. De exemplu, freudismul sau lacanismul; deși Freud și Lacan au avut concepții diferite despre știință, primul a încercat să fie în acord cu biologia și antropologia din timpul său, în timp ce al doilea a făcut același lucru cu lingvistica și cu matematica.

Caracterul revoluționar al ideologiilor științifice...

În sens generic, termenul *revoluție* definește ansamblul transformărilor calitative profunde și radicale care cuprind fie un sistem în întregime, fie unul sau mai multe subsisteme ale acestuia. Aplicat la un anumit domeniu de activitate – știință, tehnică, artă, cultură –, revoluția presupune o trecere bruscă (prin salt), totală și

ireversibilă, a unui fenomen de la o stare calitativă veche, la o stare calitativă nouă, superioară.

Dintre „ideologiile științifice” care au avut un impact major în istoria gândirii umane, și care s-au constituit în adevărate revoluții, întrucât au schimbat din temelii modul de abordare a realității umane, în expunerea noastră ne-am oprit asupra a două teorii științifice. Este vorba de *teoria evoluției*, a lui Charles Darwin și *teoria psihanalitică* a lui Sigmund Freud.

Și, poate, alegerea noastră nu este deloc întâmplătoare...

Dacă darwinismul se caracterizează printr-o puternică coloratură ideologică, dovada cea mai grăitoare fiind modelarea marxismului și nazismului în matricea teoriei evoluționiste, aspectele ideologice ale teoriei psihanalitice sunt puțin evidente. Referitor ca nuanțele ideologice ale psihanalizei, Vasile Dem Zamfirescu afirma că: „*psihanaliza nu este o ideologie, întrucât ea nu are un sistem social și prin urmare nu poate să devină o paradigmă de tipul marxismului. Psihanaliza este prin natura ei anti-ideologică*”. Punctul de vedere al lui Ion Vianu, este puțin diferit, în sensul în care, admițând că: „*marxismul și psihanaliza au anumite filosofii*”, se poate vorbi totuși de anumite aspecte ideologice ale psihanalizei. Considerând că, „*în spațiile acțiunilor individuale se ascund motivații inconștiente*”, și că „*în convingerile ideologice ale indivizilor oarecare sau ale unui grup social, se ascunde originea lui.*”, I. Vianu aduce un argument, în plus, în favoarea „naturii ideologice a psihanalizei” („150 de ani de la nașterea lui Sigmund Freud, în „22”, *Revista Grupului pentru Dialog Social* din 19 mai 2006).

Caracterul ideologic al celor doi teorii este sugerat, în bună parte, și de sufixul „ism”, adăugat la numele teoriei: „darwinism”, respectiv „freudism”, dar și de reacțiile extreme, pe care le-au stârnit nu numai în comunitatea științifică, dar și la nivelul publicului larg. Atât psihanaliza, cât și evoluționismul au fost fie violent atacate, fie energic apărate, din momentul apariției și până în zilele noastre.

Istoria poate fi modelată de un eveniment matrice neprevăzut, condiționat masiv și extrem de dependent de multitudinea de legături de peste timp și spațiu. Un erou în istorie este o „persoană

importantă” sau un „revoluționar radical” care a schimbat în mod ireversibil cursul evenimentelor.

Charles Darwin și Freud sunt două asemenea exemple, utile pentru a înțelege originea „eroului în știință”. Nu de puține ori, metoda științifică „a deschis drumul pentru alte revoluții”. Ei trebuie priviți ca doi „mari” oameni, adevărați „eroi în știință”, care în perioada 1850 – 1920, au schimbat transformat întregul nostru mod de a privi realitatea.

Elemente de teoria evoluției sau contribuția darwiniană

Charles Darwin a fost acel savant care a reușit să creeze și să argumenteze o teorie științifică – evoluționismul – ce explică diversitatea lumii organice ca urmare a acțiunii selecției naturale și a supraviețuirii organismelor mai adaptate.

Din notele de călătorie din 1837, Ch. Darwin a acumulat dovezi cu privire la variabilitatea speciilor. Conform opiniei lui Darwin ideea că selecția naturală a speciilor ar putea rezolva problema evoluției, i-a apărut în 1836, citind *Essay on the Principle of Population*, de T. R. Malthus. „Eram foarte bine pregătit [...] să apreciez lupta pentru existență care se întâlnește peste tot, și ideea m-a frapat că, în aceleași circumstanțe, variațiile favorabile tind să se conserve și că exemplarele mai puțin privilegiate vor fi distruse. Rezultatul ar fi formarea unor noi specii. Eram pe punctul de a formula o «teorie»”.

Studiind mutația speciilor, Darwin ajunge să elaboreze în 1838, teoria *selecției naturale*, care va fi expusă în lucrarea sa fundamentală, *Originea speciilor prin selecție naturală sau supraviețuirea celui mai apt în lupta pentru existență*², cunoscută mai ales sub denumirea de *Originea speciilor* sau *Asupra originii speciilor*. Cartea a apărut abia în 1859 – când a produs o adevărată revoluție științifică! –, deși inițial autorul își propusese să fie publicată abia după moartea sa. Apariția a fost stimulată de manuscrisul lui Alfred Russel Wallace. Acesta din urmă studia diversitatea plantelor și animalelor

² Lucrarea *Originea speciilor* a fost tradusă în limba română în anul 1957 de academicianul Ion E. Fuhn cu titlul *Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență* și a fost stilizată de Gelu Naum.

în India de Est și Malaysia, descoperind aceleași idei ca și Darwin, referitor la rolul primordial al *selecției naturale* în transformarea speciilor.

Ch. Darwin a observat și a demonstrat că toate formele de viață au evoluat de-a lungul timpului în urma unui proces pe care l-a numit *selecție naturală*. În lucrarea *Originea speciilor*, Darwin pune bazele științifice – actualmente, general admise – ale acestei concepții. Sintetizată, această concepție este următoarea: *ființa umană nu-și datorează existența voinței divine, nici unui proiect inerent naturii, ci mai curând unei lungi evoluții biologice, non-orientată, guvernată doar de legile selecției naturale*.

Această teorie a unui om de știință modern, a bulversat profund concepția omului despre el însuși, deoarece postulează că omul nu este rezultatul creației divine, ci este o specie animală, la fel ca toate celelalte, și cu acest titlu, el are legături comune cu alte specii. Conform respectivei teorii, speciile evoluează, fiind supuse unor transformări treptate de la formele simple la cele mai avansate; deci strămoșii tuturor formelor vii au fost organisme monocelulare. Ideile lui Darwin asupra lumii vii și cele cu privire la locul pe care îl ocupă omul în natură, constituie rezultatul unor observații riguroase, făcute de numeroși naturaliști și, mai ales, al unor profunde reflecții personale.

Charles Darwin a formulat o teorie simplă cu privire la originea și transformarea speciilor. În egală măsură, Darwin a postulat că, în ceea ce privește trăsăturile biologice, omul poate fi văzut ca un produs al transformării progresive a speciilor.

Teoria selecției naturale se sprijină pe două principii:

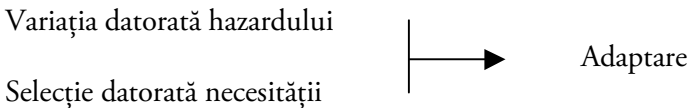
1. *Principiul variației*. În interiorul oricărei populații apar în mod continuu, la anumiți indivizi, caracteristici morfologice noi, transmise ereditar. Altfel spus, trăsături noi se manifestă în mod spontan la anumiți indivizi din aceeași specie, iar dacă aceștia se reproduc, ei transmit aceste trăsături descendenților lor.

2. *Principiul selecției*. Indivizii care au trăsături ce-i avantajează în raport cu condițiile de viață, transmit aceste trăsături descendenților lor; cei cu trăsături „defavorabile” și mai puțin adaptați, vor fi eliminați.

Cele două principii constituie cheia teoriei selecției naturale. Trebuie notat că, mediul nu intervine în procesul de variație. Varia-

țiile nu au nicio legătură cu consecințele lor, pentru că nu sunt sensibile la ceea ce se petrece în mediu. Deci, ele nu sunt orientate spre un scop precis: nu există direcție privilegiată, toate direcțiile fiind posibile. În concluzie, organismele variază pur și simplu datorită hazardului.

Explicarea procesului de adaptare trebuie căutată în selecție. Pentru a elabora teoria evoluției speciilor, Charles Darwin a căutat motorul care orientează evoluția spre o adaptare cât mai bună la mediu. Și aici, hazardul cedează locul necesității. Căci, selecția naturală nu „conservă” și, în final, nu poate conserva, decât trăsăturile mai bine adaptate circumstanțelor. Întrucât acestea din urmă se schimbă în mare parte, noile trăsături vor fi în mod necesar selecționate, pornind de la variațiile de moment.

În lucrarea, *Originea omului* (1871), Ch. Darwin examinează evoluția umană și selecția sexuală. El afirmă în mod explicit că omul ar fi o specie printre multe altele, cu care ar avea legături de ascendență comună, legături ce merg spre formele de viață primitivă. Această afirmație are consecințe filosofice considerabile: în starea sa actuală, omul ar constitui o formă de viață rezultată din principiile „oarbe” ale variației și selecției; specia sa nu ar fi nici mai bună nici mai rea decât altele, în măsura în care toate speciile actuale ar fi termenii adaptați ai unui vast proces evolutiv guvernat de legile selecției naturale: „*evoluția este rezultatul nu a unei tendințe interne spre perfecționare, ci al unei contradicții dintre tendința organismelor spre o reproducere maximă și factorii limitativi ai mediului*”.

În urma investigațiilor sale, Charles Darwin: a) stabilește rolul evolutiv al eredității organismului („însușiri ce se transmit urmașilor”); b) determină selecția naturală ca factor definitoriu în evoluția organismelor; rezultat al luptei pentru existență (Ch. Darwin afirma: „*selecția naturală este acea forță divină care creează pe cale naturală noi specii*”); c) remarcă rolul evolutiv al luptei pentru

existență și indică formele ei: intraspecifică (în cadrul aceleiași specii) și interspecifică (între specii diferite); d) evoluția omului se supune aceluiași legi evolutive ca și celelalte animale.

Principalele teze ale teoriei darwiniste sunt următoarele:

- 1) Speciile se transformă treptat unele în altele, prin interacțiunea următorilor factori: variabilitatea, ereditatea, suprapopulația, lupta pentru existență și selecția naturală.
- 2) Variabilitatea individuală oferă material pentru acțiunea selecției. Variabilitatea este rezultatul corelației dintre organism și mediu, dintre modificările condițiilor de mediu și factorii interni specifici ai organismului.
- 3) Ereditatea fixează variațiile și face posibilă acumularea lor în cursul generațiilor.
- 4) Suprapopulația este creșterea excesivă a numărului de indivizi ai unei specii în raport cu mijloacele de existență.
- 5) Lupta pentru existență între indivizii speciilor apropiate (interspecifică) sau dintre indivizii aceleiași specii (intraspecifică), duce la supraviețuirea celor mai apti care se reproduc preferențial.

Selecția naturală duce la conservarea formelor mai bine adaptate și la accentuarea pe parcursul generațiilor a caracterelor adaptative. Ch. Darwin a dovedit că numai trăsăturile ereditare decid asupra schimbărilor și că cele mai puternice gene sunt transmise urmașilor. El a argumentat această teză prin faptul că lupta pentru supraviețuire are loc nu numai între specii, dar și în interiorul acestora, iar acest lucru asigură transmiterea urmașilor a celor mai bune trăsături. Acest fenomen a fost intitulat „the survival of the fittest”, adică supraviețuirea celui mai bun.

Cercetările moderne demonstrează că selecția naturală se produce la mai multe niveluri: 1. la nivel de *individ* (pentru Ch. Darwin, selecția naturală se joacă la nivelul individului, care încearcă să se reproducă și să se multiplice); 2. la nivel de *genă* (pentru Bill Hamilton, selecția naturală intervine la nivelul genelor); 3. la nivel de *grup* (pentru Vero Copner Wynne-Edwards, selecția naturală se exercită la nivelul grupului de indivizi, în scopul de a se adapta mai bine unui mediu specific; mai mulți indivizi pot coopera).

Simultan cu genetica („fără selecție nu există în prealabil, o diversitate genetică”), există o altă presiune selectivă: selecția sexuală. Obiectivul său este același ca pentru selecția naturală: transmiterea genelor pentru a avea o descendență cât mai numeroasă. Selecția sexuală poate intra uneori în contradicție cu selecția naturală: criteriile de reușită nu sunt aceleași. Se poate exprima în două moduri: intra-sexual (competiția se joacă între indivizii de același sex, pentru a avea pur și simplu dreptul de a se reproduce) și inter-sexual (când se referă mai ales la latura estetică).

În *Expresia emoțiilor la om și la animale: despre instinct* (1872), Darwin sesizează caracterul unitar al comportamentului afectiv general, în cadrul speciei, și subliniază ideea unicității expresiei afective la om și la animale. Pornind de la premisa expresiilor afective similare și a unor caracteristici anatomice comune, el dovedește descendența oamenilor și animalelor din strămoși comuni, relevând că afectivitatea nu reprezintă o creație specifică fiecărei specii. Referitor la exprimarea stărilor afective, se constată că un mare număr de stări emotive sunt exprimate în același fel la toate rasele umane. Specia umană trece printr-o dezvoltare ontogenetică nu numai în privința funcțiilor și structurilor somatice, ci și în privința funcțiilor psihice. Expresiile afective similare presupun nu doar o evoluție filogenetică, ci și una ontogenetică, astfel încât se poate vorbi de o dezvoltare stadială ontologică a expresiei emotive la om. Adultul uman prezintă un comportament afectiv mult mai complex și mai variat decât antropoidele și decât copilul nou-născut. Același lucru se poate spune despre semnalele reflexe ale unor animale.

În concluzie, numeroase date și fapte, minuțios analizate, precum și generalizările făcute de Darwin, demonstrează că „afectivitatea se supune legilor evoluției”, această facultate neputând fi concepută separat de celelalte facultăți psihice. Teza a fost ulterior demonstrată de psihologia vârstelor, neurologie și psihiatrie (s-a constatat că stările afective complexe se „simplifică” la bolnavii psihic, asemănându-se cu cele ale copiilor, fapt explicabil prin lipsa inhibiției sau slaba ei funcționare).

În cazul expresiilor emoționale, instinctele sunt foarte puternice: unele mișcări expresive ale feței, deși sunt executate cu ajutorul

mușchilor striaiți voluntari, pot scăpa de sub controlul voinței, devenind reflexe. De altfel, ideea centrală a lucrării este: „expresia stărilor afective este reflexă, instinctuală”.

În multe din operele sale, Darwin acordă o importanță deosebită instinctelor [de exemplu, capitolul VIII, din *Originea speciilor*, abordează problema formării și modificării instinctelor, combătând teza imuabilității lor]. Problema instinctelor trece ca un fir roșu și prin *Originea omului*, respectiv, *Expresia emoțiilor*...

În opinia sa, instinctele ar rezulta din interferența dintre fondul instinctiv vechi și obiceiuri întâmplătoare, iar cele mai multe instincte, deși sunt puternic adaptate la condițiile de viață, uneori, nu sunt perfect adaptate la scop. Această afirmație scoate în evidență o altă latură a instinctelor, și anume că: ele pot funcționa perfect în condițiile care le-au generat dar, când aceste condiții se modifică, caracterul lor adaptativ, scade uneori catastrofal. „*Imperfecțiunile și greșelile instinctelor încetează să mai fie surprinzătoare. De fapt, ar fi surprinzător dacă nu ar fi fost descoperite cazuri mai numeroase și mai flagrante sau dacă o specie care nu a reușit să se modifice și să-și păstreze instinctele, astfel încât să poată continua să lupte cu conlocuitorii aceleiași regiuni, nu ar adăuga, pur și simplu, încă o specie la miile și miile de specii care ar dispărea*” (Darwin, 1967, p. 242).

Darwin sesizează, de asemenea, că în cadrul evoluției speciilor, instinctele prezintă un fond comun și un element adaptativ; de exemplu, animalele care derivă din strămoși comuni, chiar dacă ajung să trăiască în areale foarte diferite și îndepărtate unele de altele, pot prezenta caractere modificate ale instinctelor, adecvate arealului nou de viață, dar că întotdeauna aceste instincte păstrează multe elemente comune. Această constatare demonstrează că instinctele pot evolua în cadrul descendenței modificate a speciilor.

În capitolul „Despre instinct” (Darwin, 1967, p. 242) se arată că: „*este cel puțin posibil ca un instinct complex să fi fost dobândit prin etape consecutive și care, de altfel indică în mod general, înseși etapele prin care instinctul a fost dobândit, în măsura în care presupunem că instinctele înrudite s-au ramificat la diferite stadii de descendență dintr-un strămoș comun, și de aceea au păstrat mai mult sau mai puțin neschimbate, instinctele diferitelor forme ancestrale ale oricărei specii*”.

Pentru Darwin instinctul rezumă „înțelepciunea trecutului selecției naturale” și estimează acțiunile care se vor produce în condiții similare”. Un comportament instinctiv trebuie să fie într-o oarecare măsură variabil și inteligent ghidat, „variațiile adaptative în comportament” putând deveni cu timpul instinctuale. În opinia sa, rațiunea ar fi ceva supraadăugat la instinct. El conchide că: instinctele fac parte dintr-o legitate mai generală, care dirijează progresul organismelor în procesul evoluției speciilor.

Geniul lui Darwin constă în faptul că acesta a oferit gândirii umane, un teritoriu neexplorat, aducând numeroase dovezi în favoarea evoluției. Concepția evoluționistă a avut o mare influență asupra filosofiei cunoașterii. Descoperirile științifice ale lui Darwin stau la baza biologiei moderne și constituie explicația biodiversității.

Actualmente, teoria evoluției prin selecție naturală este, în esența sa, larg acceptată de comunitatea științifică și datorită vastelor implicații ale evoluționismului în numeroase discipline.

Teoria psihanalitică sau „aportul freudian”

Două sunt contribuțiile esențiale ale lui Sigmund Freud în istoria științei: prima este „descoperirea” *inconștientului*, iar cea de-a doua, derivată direct din prima, este *teoria psihanalitică* sau „psihologia profunzimilor”.

Termenul *psihanaliză* a apărut în scrierile freudiene, în 1896, și desemna la început doar o modalitate de explorare a inconștientului; el a devenit inițial o tehnică terapeutică, iar mai târziu o teorie nouă asupra psihicului uman, fondată pe ideea unui inconștient dominat de instinctul sexual.

Înainte de Freud se considera că cea mai mare parte a vieții mentale este conștientă și dominată de rațiune, iar inconștientul reprezintă numai o parte foarte mică. Aportul principal al lui Freud a constat în răsturnarea radicală a acestei concepții.

Activitatea științifică și creatoare a lui Sigmund Freud cuprinde patru faze esențiale: 1) prima fază (1883–1893): *de la hipnoză la metoda cathartică*; 2) a doua fază (1893–1905): *invenția psihanalizei*; 3) a treia fază (1905–1920): *instituția psihanalizei*, și; 4) a patra fază (1920–1939): *extensia psihanalizei*.

Principalele concepte freudiene au fost:

1) *conștiința și inconștientul*, Freud introduce conceptul de inconștient, deși, înaintea sa, Leibniz observase deja, că există diverse fenomene, în care conștiința este abolită. Freud definește inconștientul ca fiind totalitatea datelor, dorințelor situate în afara conștiinței, dar și ansamblul proceselor care împiedică anumite informații să accedă la conștiință, cum ar fi refularea, sublimarea, pulsiunea de moarte etc. Freud plasează inconștientul la originea celor mai multe fenomene conștiente.

2) cele trei instanțe ale aparatului psihic: *Sinele – Eul – Supraeul*

3) *visul*

4) *pulsiunile*. Sigmund Freud distinge două tipuri de pulsiuni: pulsiunea de viață (Eros-ul) și pulsiunea de moarte (Thanatos-ul). Erosul reprezintă dragostea și dorința, în timp ce Thanatos-ul reprezintă moartea, pulsiunile distructive și agresive. Deci, Thanatos-ul încearcă să distrugă tot ceea ce Eros-ul construiește (de exemplu, perpetuarea speciei).

5) *complexul Oedip* este un scenariu inconștient, al cărui caracter filogenetic este ilustrat de Sigmund Freud în mitul hoardei; apare ca o etapă necesară a dezvoltării afectelor, în repartiția dragostei și urii și, în ieșirea din haosul emoțional preoedipian pentru a construi o lume interioară, organizată în jurul simbolurilor primordiale. Este, de asemenea, procesul care permite reprezentarea afectelor și simbolizarea lor. Complexul Oedip transformă emoțiile în sentimente, legându-le de un suport semnificativ. Emoțiile inițiale, date neurofiziologice universale, asupra cărora Darwin face un repertoriu nespecific, se vor „canaliza” asupra personajelor, *imago*-urilor structurante, pentru a deveni sentimente verbalizate. Este vorba de un proces de maturizare afectivă, un proces de simbolizare specific uman care va permite reprezentarea și exprimarea lumii interne și a dinamicii sale; inconștientul este o „mașină de simbolizat”.

6) *trei răni narcisice*. Omul a suferit trei răni narcisice provocate de cercetările științifice: 1. cea a lui N. Copernic, care a afirmat că pământul nu se situează în centrul universului; 2. cea a lui Ch. Darwin, care arată că omul descinde din regnul animal, și; 3. cea

provocată de Freud însuși, prin care „năruie”, toate visele frumoase omul le avea despre sine. Punându-ne în față o nouă realitate, psihanaliza aduce a treia dezmințire narcisismului uman, când demonstrează că omul nu este stăpân pe propriile acțiuni.

7) *cultură, natură* și interacțiunea dintre ele.

8) *funcțiile religiei*.

Concepția freudiană asupra omului se sprijină pe teoria aparatului psihic (prima topică) și pe teoria instinctelor (a doua topică). Există mai multe variante ale teoriei aparatului psihic, acesta fiind interpretat în termenii a două principii fundamentale: principiul plăcerii și principiul realității. Teoria instinctelor este enunțată în *Dincolo de principiul plăcerii (1919)*. Conform primei versiuni a aparatului psihic, *nevroza* este manifestarea unei refulări dureroase a instinctelor primare. Or, principiul plăcerii pare a fi infirmat de anumite tipuri de nevroză, de sadism și de masochism. Întrebarea care se pune este, cum se explică faptul că, deși natura umană caută de obicei principiul plăcerii, poate găsi uneori satisfacție în suferință. Această întrebare îl va conduce pe Freud să formuleze următoarea ipoteză: omul are o tendință înnăscută spre agresivitate și distrugere, exprimată prin instinctul de moarte (Thanatos), instinct care se deosebește de instinctul de viață (Eros), al cărui libido ar fi o manifestare „energetică”. *Eros și Thanatos au o interpretare biologică*. Eros-ul ar fi instinctul care tinde să conserve substanța vie și să o asocieze în unități din ce în ce mai mari. Thanatos-ul ar fi instinctul care tinde să distrugă unitățile vii și să le reducă la starea anorganică. Dar, antagonismul celor două instincte nu ar fi decât unul de suprafață, întrucât cele două ar răspunde *unei tendințe comune*, fie să mențină un grad zero al excitabilității, fie cel puțin minimal. Mai mult, Thanatos-ul se manifestă cel mai adesea în relație directă cu principiul plăcerii (de exemplu, în sadism sau masochism, Thanatos-ul se manifestă pentru plăcerea sadicului, respectiv, a masochistului; în suicid, Thanatos-ul se manifestă prin înlăturarea durerii, pe care o caută sinucigașul).

Sigmund Freud folosește termenul de filogeneză pentru a releva procesul evoluției umanității, pornind de la origini. Între istoria individului și istoria speciilor există o conexiune foarte strânsă, motiv pentru care va postula că dezvoltarea individuală (ontogeneza)

repetă numeroase stadii ale evoluției (filogenezei) și că evenimentele traumatice de la nivelul umanității pot să influențeze structural individul uman. Așa se explică universalitatea fantasmelor originare, cum ar fi. complexul Oedip.

În lucrarea *Angoasă în civilizație*, Freud completează analiza, reunind cele două volete – filogenetic și ontogenetic – mai întâi pe cel al achiziționării de către specia umană a mersului biped, și apoi învățarea de către individul uman a primelor rudimente de moralitate, care constituie fundamentul vieții sociale. Trecând de la ontogeneză la filogeneză, mergând până la evoluția speciei umane, el face din psihologie o știință capabilă nu doar să explice cum apare psihonevroza la individul uman, dar și să înțeleagă de ce îi este specifică acestuia. Fidel gândirii evoluționiste darwiniene, Freud generalizează sensul descoperirilor sale și fundamentează caracterul lor universal. Prin lucrările lui, despre originea monoteismului sau despre instituțiile totemice, Freud încearcă să ofere un răspuns unor dezbateri constant reactivate, atât de istorici, cât și de etnologi. Revenind la sursele biologice ale psihanalizei, prin această perspectivă istorică se reevaluează importanța biologiei în nașterea psihanalizei.

Freud a extins mecanismele psihice individuale la nivelul gândirii colective. El admite existența „resturilor mnezice” pentru a construi puntea dintre psihologia individuală și cea colectivă. Individul moștenește un bagaj informațional constituit din experiența dobândită de strămoși, legitimând noțiunea de memorie a umanității (la nivel individual există urme mnezice inconștiente, elemente refulate). Pentru Freud, existența unei memorii filogenetice, furnizează o explicație pentru comportamentele spontane care nu au nicio legătură cu evenimentele trăite, așa cum se observă uneori la copii.

Pornind de la analizele lui Darwin cu privire la instinctele animalelor, Freud deduce că memoria arhaică nu are o funcție diferită la nivelul umanității: *„Dacă ceea ce numim instinctele animalelor – instincte care le permit să se comporte de la început într-o situație nouă de viață, ca și cum ar fi o situație deja cunoscută și foarte familiară -, dacă viața instinctivă a animalelor admite o explicație oarecare, aceasta nu poate fi decât următoarea: ele aduc în noua lor existență, experiențele indivizilor din specia lor; deci, au conservat ceea ce au trăit*

strămoșii lor. La fel stau lucrurile și la om. Propria moștenire arhaică ar corespunde instinctelor animalelor, dar diferă prin amploarea și conținutul lor.” Pentru Darwin, instinctul este un comportament care a fost mai întâi achiziționat în virtutea utilității sale, înainte ca obișnuința să-l transforme în automatism, independent de voință.

Conceptul freudian de instinct este unul dintre cele mai controversate din psihanaliză. În mod obișnuit, instinctul este o schemă de comportament moștenit, proprie unei specii animale, prezentând mici variații de la un individ la altul, derulându-se după o secvență temporală puțin susceptibilă de a fi perturbată și părând să răspundă unei finalități (Laplanche, J.; Pontalis, J., 1994).

Sigmund Freud propune ca toate instinctele să fie grupate în două categorii: instinctele Eului (sau instinctele de autoconservare) și instinctele sexuale, motivând această clasificare prin faptul că *„biologia ne învață că sexualitatea nu poate fi așezată pe același plan cu celelalte funcțiuni ale individului uman, deoarece tendințele instinctuale, al căror scop este conservarea speciei, îl domină pe individul uman”*. Destinul instinctelor este triplu: satisfacerea imediată (descărcarea pulsională), refularea (însoțită de dezvoltarea unor formațiuni de substituție, de simptome morbide) și sublimarea (canalizarea într-o activitate derivată, investiția de energie fiind deturnată pentru creația artistică sau pentru alte activități de ordin social superior). Pe baza unor exemple din viața animalelor (pești, păsări etc.), Freud remarcă determinismul istoric al instinctelor; instinctele „organice” nu sunt decât factori de conservare achiziționați în timp (de-a lungul evoluției istorice a speciei), exercitându-se în condiții de mediu invariabile.

S. Freud postulează inconștientul ca „o structură în mare parte instinctuală” și analizează în același timp atrofierea sistematică a vieții instinctuale a individului. El constată reprimarea (necesară) de către societate a unor instincte sau îngrădirea lor: *„noi am arătat că presiunea exterioară pe care educația și mediul le exercită asupra omului au drept efect să contribuie la orientarea vieții instinctive spre bine, favorizând trecerea de la egoism la altruism”*. În termeni psihanalitici, pleda pentru un om demn de civilizație, dar și pentru o civilizație demnă de om. Pentru Freud, civilizația desemnează *„totalita-*

tea acțiunilor și organizațiilor a căror instituire ne îndepărtează de starea animală a strămoșilor noștri și care urmăresc două scopuri: protecția omului contra naturii și reglementarea relațiilor interumane”. Impulsurile, instinctele, manifestările iraționale tendințele animalice pot fi conștientizate, în scopul atenuării sau chiar anulării efectelor negative. În același registru, Freud definește trăsăturile stabile de caracter drept prelungiri constante ale instinctelor originare, ale sublimării lor sau formațiuni reacționale contra acestora.

Deși Freud a aspirat toată viața să fie doar om de știință, considerându-se pe sine însuși un „conchistador al științei”, psihanaliza a început nu ca o știință, în ciuda ambiției autorului său, ci ca o experiență empirică, terapeutică și a constatat de fapt, într-o intuiție genială cu privire la funcționarea psihicului uman.

Karl Popper considera că psihanaliza, dar și darwinismul, nu pot fi considerate științe, în adevăratul sens al cuvântului (el le considera teorii „neștiințifice”³), care oferă totuși un bun cadru explicativ *post hoc*, pentru a înțelege, de exemplu, evoluția arborelui cunoașterii. Cu toate acestea, chiar dacă Popper nega orice valoare științifică psihanalizei, îi recunoștea „o mare parte de adevăr”, și, ca și teoriei lui Darwin, un cadru explicativ *post hoc*, capabil să ofere răspunsuri raționale (și nu cauzale!), unora din comportamentele noastre.

Sigmund Freud este inventatorul unor „adevăruri” care au produs scandal și continuă să nu fie acceptate de mulți oameni care preferă prejudecățile morale, în locul abordării științifice. Ca și Darwin, Freud a lansat idei „supărătoare”, pe care mulți se străduiesc încă să le nege, în special, pe cea referitoare la rolul important al epigeneticii sexuale, ca factor determinant al unui mare număr de comportamente umane. Cu toate acestea „invenția” sa (inconștientul) și „știința” sa (psihanaliza) sunt mai actuale ca niciodată...

„Ascendentul lui Darwin asupra lui Freud...”

Se obișnuiește să se facă din Freud un darwinist. De exemplu, *Dictionnaire du Darwinisme et de l'évolution*, consacră un arti-

³ Împotriva teoriilor lui Freud și Darwin este necesară referința la criteriul de refutabilitate, a lui K. Popper.

col⁴ semnificativ relațiilor freudismului cu darwinismul. Această imagine a unui Freud darwinian, pare într-adevăr fondată. Freud însuși a făcut suficient, pentru a acredita rolul determinant pe care l-a avut pentru el lucrarea *Originea speciilor*.

În 1859, când Darwin publica *Originea speciilor*, Sigmund Freud avea doar trei ani: „*aveam deja trei ani când Ch. Darwin s-a decis să publice lucrarea despre originea speciilor*”⁵. Ca tânăr student și, mai târziu, ca tânăr cercetător științific, Freud îl admira foarte mult pe „marele Darwin”, care dobândise popularitate în toată Europa, succesul lui provocând o adevărată revoluție. În vremea în care biologia era bulversată de lucrările lui Darwin, tocmai acestea au constituit primul obiect al interesului științific al lui Freud și al ambițiilor sale: „*pentru psihologie, biologia va juca rolul unei pietre de temelie*”.

În *Autobiografia* sa, Freud ține să amintească că: „*doctrina lui Darwin, la modă în acea vreme, m-a atras puternic, întrucât promitea să ofere un progres extraordinar cu privire la înțelegerea universului*” (*Autobiografie, 1925 d*). De atunci, Sigmund Freud îl „introduce” pe Darwin în panteonul său personal, alături de Hannibal, și visează să devină egalul acestuia. Identificarea lui Sigmund Freud cu Charles Darwin este aluzivă, în 1917, și explicită la unul dintre cei mai avizați biografi ai săi, Ernest Jones, care saluta în el „un nou Darwin”, supranumindu-l: „Darwin al spiritului uman”.

Fără îndoială, Ch. Darwin și teoriile sale au avut o importanță esențială în formarea științifică a lui Freud, în special, în perioada pre-psihanalitică, când a lucrat asupra unor subiecte de cercetare, în laboratoare darwiniene.

Doi au fost profesorii cu care a colaborat Freud și de la care a învățat să analizeze anumite aspecte ale lucrărilor lui Darwin,

⁴ Paul Laurent-Assoun – „Freudisme et darwinisme”, în *Dictionnaire du Darwinisme et de l'évolution*, dir. Patrick Tort, Paris, PUF, 1996, p. 1741–1763, vol. 2 (3 vol.).

⁵ Freud s-a născut cu 2 ani și 2 luni înainte ca Darwin și Alfred R. Wallace să-și prezinte teoria în fața „Linean Society”, la Londra pe 1 iulie 1859. Darwin și Freud au fost contemporani mai mult de un sfert de secol, până la moartea primului, la Down (în Anglia, în aprilie 1882). Cu toate acestea, cei doi savanți nu s-au întâlnit niciodată.

aspecte ce vor avea un importanță covârșitoare la dezvoltarea psihanalizei: 1. profesorul Clauss (de zoologie!) de la care Freud a primit orientarea științifică evoluționistă, și; 2. Meynert, profesorul de psihiatrie și anatomie cerebrală, care va descoperi în *Exprimarea emoțiilor...* a lui Darwin, că aceste expresii erau cheia funcționării interne a psihicului (R. L. Rivot, 1992, p. 40).

Rolul profesorului Carl Claus de la Universitatea din Viena, în „difuzarea” teoriilor evoluționiste și „studierea riguroasă” a metodei darwiniste, va fi însă determinant. Clauss discuta obiecțiile făcute teoriilor darwiniene și corecta erorile de interpretare. Când la rândul său Freud a văzut că propriile teorii se vor lovi de obiecții și de false interpretări, de același ordin, impresia de *déjà vu* îl reconforta într-o oarecare măsură, moment în care îl cita pe Darwin drept exemplu similar, privind destinul rezervat savantului și teoriilor sale. *„Să luăm, de exemplu, soarta unei doctrine științifice moderne, cum ar fi teoria lui Darwin cu privire la evoluția speciilor. Ea a fost la început respinsă cu ferocitate, apoi a fost aprinsă discutată de-a lungul deceniilor, dar nu va trebui mai mult de o generație pentru ca să fie recunoscut în aceasta, un mare progres al cunoașterii. Darwin însuși a sfârșit prin a avea funeralii naționale la Westminster. Noua realitate a trezit puternice rezistențe afective; acestea se exprimă în argumente care permit combaterea dovezilor care militează în favoarea teoriei dezavuate; conflictul dintre opinii se prelungește o vreme; de la început a avut partizani și adversari; numărul și importanța celor dintâi nu încetează să crească, astfel încât la sfârșit vor fi predominanți. Pe parcursul luptei, nu se uită niciodată despre ce este vorba.”* (S. Freud, *Moise și monoteismul*).

În perioada formării profesionale a lui Freud, Darwin și partizanii săi au admis că o parte din rolul selecției naturale în evoluție, rămâne încă de evaluat. Progresul științei a demonstrat că este vorba nu doar de ideea cea mai originală, dar, probabil, și cea mai constructivă, a lui Darwin. Conceptualizarea pe care a făcut-o în primul principiu cu privire la expresivitate, are o contribuție clară și semnificativă în lucrările lui Freud. Freud va extinde câmpul expresivității emoțiilor pentru a include în cadrul acestuia simptomele din isterie și expresiile verbale.

Opera lui Freud poartă anumite „fructe darwiniene”, deoarece opera lui Darwin este cea care va face să „încolțească” anumite noțiuni fundamentale. Sexualitatea adultului „descinde” din sexualitatea infantilă care, la rândul ei, se înrădăcinează într-o generație a cărei istorie poate fi reconstituită în mod similar istoriei speciilor. Lupta pentru existență din lumea exterioară, poate fi comparată, metaforic vorbind, prin substituția protagoniștilor, cu conflictul intrapsihic. Regresia psihică se înrudește fie cu involuția funcțiilor, fie cu involuția organelor ca rezultate ale funcției.

În scrierile sale, de la *Studii despre isterie* până la *Moise și monoteismul*, Freud îl citează pe Darwin de cel puțin 20 de ori⁶. Este posibil totuși să identificăm „trei Darwin” în lucrările lui Freud.

- 1) Primul este Darwin din *Expresia emoțiilor la om și la animale*, citat de Freud în *Studii despre isterie* (1895), unde Darwin este citat în relație cu Emmy von N și Elisabeth von R. Sigmund Freud scrie că simptomele lui Emmy von N îi amintesc de unul din principiile enunțate de Darwin pentru a explica exprimarea emoțiilor, și anume: principiul excesului de excitații.

⁶ Referințele la Darwin, în opera lui Freud, sunt următoarele: (1) *Scrisoare către Silberstein*, 1873; (2) Scrisori către Fliess, în *Nașterea psihanalizei* (1892–1899); (3) *Studii de isterie* (1895); (4) *Proiect pentru o psihologie științifică* (1895); (5) *Cuvântul de spirit și relația sa cu inconștientul* (1905); (6) *Corespondență* (1907); (7) *Psihopatologia vieții cotidiene* (1912): „marele Darwin” și „regula de aur a lui Darwin”; (8) *Totem și tabu* (1912–1913); (9) *Trei eseuri despre teoria sexualității* (1914): „selecția naturală”; (10) *Eseuri de psihanaliză* (1915): „conceptul darwinian de hoardă”; (11) *Introducere în psihanaliză* (1915–1917): „ofensă biologică”; (12) *Tulburătoarea straniețate* (1917); (13) *Eseuri de psihanaliză* (1921) „perspectiva pozitivistă a lui Darwin”; (14) *Psihanaliza maselor și analiza Eului* (1921); (15) *Rezultate, idei, probleme* (1924–1925): „ofensă biologică pe care Darwin a adus-o narcisismului uman”; (16) *Autobiografie* (1924–1925): „doctrina lui Darwin exercita asupra mea o atracția puternică”; (17) *O problemă de analiză profană* (1927): „necesitatea predării evoluționismului pentru formarea psihanalizatorilor”; (18) *Noi conferințe de introducere în psihanaliză* (1933): „teoria evoluției”; „mă născusem când Ch. Darwin a făcut cunoscută publicului lucrarea sa cu privire la originea speciilor.”; (19) *Moise și monoteismul* (1939): „un tip de doctrină științifică modernă, cum ar fi teoria darwinistă a evoluției.” (cf. L. B. Rivto, 1992, pp. 291).

- 2) Al doilea este Darwin din *Originea speciilor* (1859). Este cea mai puternică influență, utilizată pentru a susține opiniile lui Freud când postulează o corespondență între filogeneză și ontogeneză. Freud notează: „analogii biologice importante ne-au permis să recunoaștem că evoluția psihică individuală reia, în formă prescurtată, evoluția umanității” (1910). În *Istoria unui caz de nevroză infantilă*, el scrie: „Aspectul filogenetic al schemelor pe care copilul le posedă de la naștere sunt precipitate ale istoriei civilizației umane. Acest patrimoniu instinctiv, ar constitui nucleul inconștientului.” Ideea se află în centrul lucrării *Totem și tabu*, unde este folosită pentru a stabili universalitatea fantasmei originare, a complexului Oedip și, în general, a procesului de dezvoltare a omului. În lucrarea *Totem și tabu*, Freud se sprijină pe ipoteza lui Ch. Darwin cu privire la „hoarda primitivă”, conform căreia primele grupuri de umanoide au trăit la început în hoarde mici, sub dominația unui mascul atotputernic care-și însușea femeile grupului, înlăturându-i pe ceilalți bărbați. Deci, la origine, societatea ar fi fost dominată de „un tată violent, gelos, care păstra toate femeile pentru el, ucigându-i pe fiii care ajungeau la vârsta matură”. *Totem și tabu* pune de manieră decisivă problema cu privire la originile umanității, subiect care i-a obsedat îndelung, atât pe Freud, cât și pe Darwin. Admițând „legalizarea omorului prin război”, Freud oficializează filiația sa, în linia de gândire a lui Darwin.
- 3) Cel de-al treilea Darwin, este Darwin din *Originea omului*, care postulează un proces de evoluție continuă de la animal la om, și identifică etapele evoluției umane. Evoluția constituie, în egală măsură, o secvență temporală și o formă de progres; ea reprezintă o „ierarhie” mergând de la forma de viață cea mai primitivă, până la cea mai nobilă: animalele inferioare, animalele superioare, „sălbaticul”, până la omul civilizat.

Operele clasice ale lui Charles Darwin, cum ar fi *Originea omului* sau *Expresia emoțiilor...* au fost citite, adnotate și aplicate de

Sigmund Freud⁷. Cel puțin prin problemele pe care le ridică, textele darwiniene apar ca un fel de preistorie a teoriei psihanalitice, o parte din conceptele și lucrările lui Freud fiind rezultatul direct al acestei influențe (*Compendiu de psihanaliză*, 1938).

Aplicarea de către Freud a evoluției, la problema nevrozelor, este una dintre cele mai importante din psihanaliză, conferindu-i o perspectivă genetică, perspectiva darwiniană. Anna Freud remarca: „fără îndoială, psihanaliza este o psihologie genetică”. Punctul de vedere genetic a fost recunoscut definitiv, în momentul în care explorarea psihanalitică a stabilit conexiunile dintre nevroza adulților și evenimente mai vechi sau mai noi din copilărie.

Freud a subliniat importanța studierii evoluționismului pentru formarea psihanalistilor: „Programa studiilor de psihanaliză trebuie astfel concepută încât să includă elemente provenind din științele despre om, din psihologie, dar și elemente de anatomie, biologie și de teoria evoluției. (S. Freud, „Postfață” la *O problemă de analiză profană*).

Lucrările lui Darwin au avut un efect puternic asupra lui Freud și, esențialmente pozitiv. Predominanța noțiunii de *conflict*, datorată spiritului darwinian (*Zeitgeist*) și interesul pentru destinul „forțelor contradictorii”, moștenit din lucrările școlii lui Helmholtz, i-au permis lui Freud să-și continue studiile, dar totodată l-au „împiedicat” să abordeze și situațiile „non-conflictuale” (lucru pe care-l vor face mai târziu Ego-psihologii). Conflictul dintre conștient și inconștient impregnează întreaga viață psihică. Conflictul, noțiunea-cheie a gândirii psihanalitice, este fundamentală și pentru biologia post-darwiniană. În conflictul darwinian, nu este vorba doar de selecția naturală, dar și de selecția sexuală, dualitate darwiniană care va deveni psihologică, în oglindă, odată cu dualitatea freudiană a pulsionilor agresive și libidinale. Ch. Darwin a pornit de la violentul conflict dintre specii în „lupta pentru existență”; cu timpul, acesta a devenit un „atribut uman”; rivalitatea dintre specii, este doar o „reminiscență” a competiției umane. Există mai multe tipuri de conflict: conflictul „letal” dintre masculi, care se aplică la numeroase specii, inclusiv la om; conflictele dintre „identități” diferite; conflic-

⁷ În biblioteca lui Freud se găsesc opt volume scrise de Darwin, pe care cel dintâi a trecut semnătura, data și pe care le-a achiziționat în perioada 1875–1883.

tul dintre pasiune și rațiune (în psihologie); conflictul intrapsihic (în psihanaliză). În cercetări recente (Jones, M & Fabian, A.C. [edit.], 2006), se arată că pot exista conflicte între gene și idei, alegerile noastre fiind influențate atât de gene, cât și de idei.

Atât Darwin, cât și Freud au fost partizanii fără rezervă ai *evoluției graduale* și ai *continuității*. Darwin vorbește de modificarea graduală a speciei, realitatea fiind un continuum fără întrerupere, iar Freud, deși introduce stadiile psihosexuale, subliniază că acestea reprezintă o „divizare practică” a ceea ce el considera un continuum de la început.

Și Freud, și Darwin, recunosc că *detaliul cel mai infim are o semnificație majoră din punct de vedere al supraviețuirii*, iar dacă această semnificație nu apare în prezent, atunci ea trebuie căutată în trecut. Darwin sugera că fiecare detaliu cronologic este important pentru a înțelege evoluția: „*evoluția speciilor se explică prin mici variații („micile mutații”) și prin selecție naturală*” (F. Kaplan, 1995, p. 144); la fel, Freud sublinia importanța detaliilor sau a „resturilor mnezice”, la nivelul vieții psihice.

S. Freud aprecia că ideea cea mai originală a lui Darwin a fost teoria selecției naturale și că „*teoriile lui Darwin au fost cele care l-au impulsionat către o carieră științifică*”. Atunci când a aplicat noțiunea de *selecție naturală* sau ideea de *supraviețuire*, așa cum o face în *Proiect pentru o psihologie științifică*, el estimează că „urmează curentul de gândire darwinian”.

În 1938, Freud semna în cartea de aur a *Societății Regale*, prilej cu care, în corespondența cu Arnold Zweig, din 28 iunie, remarcă: „*cel mai plăcut eveniment a fost vizita pe care cei doi secretari ai Societății Regale mi-au făcut-o, când mi-au adus să semnez cartea sfântă a Societății. [...] Aceștia mi-au lăsat un facsimil al cărții, și dacă ați veni la mine v-aș putea arăta semnăturile lui I. Newton și Ch. Darwin. Frumoasă companie!*”. [„Correspondance (1927–1938)”, în *Connaissance de l'inconscient*, Paris, Gallimard, 1973.]

În cadrul schemei darwiniene a evoluției, Freud invită la considerarea unei „evoluții” permanente a conștiinței umane, în spațiul unei singure vieți. Mai mult, psihanaliza pretinde, de asemenea, să teoretizeze, ceea ce face ca ascendentul lui Darwin asupra lui

Freud să apară cu titlul unei revoluții culturale în istoria civilizației și a speciei. Ceea ce psihanaliza moștenește deci, din concepțiile biologice și antropologice, ea le transmite la rândul său mai departe, îmbogățindu-le cu semnificații noi.

Inventatorul psihanalizei este aproape contemporan cu explozia „revoluției darwiniene”, iar viața și lucrările sale relevă atât importanța, cât și limitele noii teorii. De-a lungul întregului text freudian, teoria evoluționistă apare ca o relicvă, căreia nu-i lipsesc elementele teoriei care vor fi discreditate în viitor. Se constată, de altfel, nu fără mirare, că teoria lui Freud a fost obiect al atacurilor și al falselor interpretări, comparabile într-adevăr doar cu acelea a căror victimă a fost și Darwin.

Influența directă sau indirectă a lui Darwin asupra descoperirii și elaborării psihanalizei este indubitabilă, așa cum stabilit autori ca R. L. Ritvo (*L'ascendant de Darwin sur Freud, 1992*) sau F. J. Sulloway (*Freud, Biologiste de l'esprit, 1981*).

Lucrarea lui R. L. Ritvo, *L'ascendant de Darwin sur Freud (1992)*, este o investigație în textele și contextele lui Darwin și Freud. Prin „alăturarea” numelor Darwin și Freud sunt convocate două teorii științifice – evoluționismul și psihanaliza, iar prin intermediul acestora sunt aduse în prim plan două „ideologii științifice”. Autorul preferă să folosească termenul „ascendență”, justificându-și alegerea prin aceea că este mai sugestiv decât cel de „influență”, deoarece presupune identificarea, lucrul pe care, de altfel, fie Freud, fie biografii săi l-au făcut în mod explicit.

Natura „ascendentului” lui Darwin asupra lui Freud, descendentul său, și a „speciei” darwiniene asupra „speciei” freudiene merită să fie definită și altfel, decât invocând influențe vagi și analogii îndoielnice (R. L. Ritvo, 1992, pp. 39). Lucrarea pune în evidență faptul că o reflecție utilă în aceste domenii, începe printr-o anumită modalitate de a face istoria, care ține cont de abordarea directă a lucrărilor și confruntarea lor.

Ritvo identifică elemente comune în lucrările celor doi savanți, cum ar fi: instinctele de conservare și instinctele de reproducere, la Darwin, cărora le „corespund” instinctul de viață și instinctul de moarte, la Freud. De asemenea, prin observațiile detaliate pe care

Darwin le-a făcut asupra comportamentului copiilor, studiile sale amintesc de lucrările de psihologie comparată.

Cartea lui Frank J. Sulloway, *Freud, biologiste de l'esprit* (1998), este mai înainte de toate un omagiu adus adevărului istoric. Frank J. Sulloway reconstituie contextul în care a apărut psihanaliza și relevă „împrumuturile” pe care le-a făcut S. Freud de la predecesorii și contemporanii săi. Conform opiniei autorului, S. Freud își datorează concepțiile științifice datorită formării cu somități vieneze din zoologie, anatomie și fiziologie. Văzută sub acest unghi, psihanaliza apare mai întâi ca o psihobiologie, înscriindu-se în linia cercetărilor întreprinse de Darwin și de evoluționiști. Interesul pentru psihologia copilului, pentru sexualitatea infantilă și umană, în general, pentru ceea ce în istoria individului (ontogeneza) recapitulează istoria speciei (filogeneza), aparțin acestui spirit post-darwinian pe care Freud îl împărtășește cu savanții din timpul său. S. Freud se „alimentează” și din lucrările unei discipline în curs de apariție: sexologia, din care a exploatat cele mai valoroase idei, și din neuroștiințele de la sfârșitul secolului. Inconștientul, sexualitatea infantilă, bisexualitatea, erau în acea perioadă obiectul cercetărilor și descoperirilor din biologie, psihologie, psihiatrie și filosofie. Psihanaliza se situează astfel la confluența a numeroase discipline: biologie, psihiatrie, psihologia copilului, antropologie și teoria evoluției.

Sulloway susține că psihanaliza s-a conturat când Freud a fost influențat de biologia darwinistă, dar și de cercetările „bizare” ale prietenului său Wilhelm Fliess, cu privire la bisexualitatea umană și ciclurile biologice. Ca și W. Fliess, Freud consideră că orice ființă umană este bisexuală („orice om prin constituția sa are dispoziții sexuale, în același timp, masculine și feminine”).

„Freud, biolog al minții” este o sintagmă care i-ar putea șoca pe cei care sunt convinși că psihanaliza datorează totul filosofiei și beletristicii. Sulloway, susține că Freud a fost „un biolog al minții”, pentru că ideile cele mai novatoare provin din biologie.

Ce înțelege Sulloway prin „biologia” lui Freud? În parte este vorba de lucrările de neurofiziologie ale acestuia, de efortul lui de a reduce fenomenele psihologice la legități chimice și fizice, fapt reflectat de lucrări pre-psihanalitice, cum ar fi *Proiect pentru o psiho-*

logie științifică (1895), care a fost „responsabilă” pentru conceptualizarea de mai târziu a aparatului psihic, în termeni de sistem energetic beneficiind de forțe vectoriale, „bine direcționate”, în sensul plăcerii, echilibrului, descărcării.

Sulloway „atacă” și biografia oficială a lui Freud. În ciuda faptului că de-a lungul întregii sale cariere psihanalitice, a fost puternic atașat gândirii biologice, ceea ce pare paradoxal la Freud, este faptul că spre sfârșitul vieții, a preferat să apere mai curând „caracterul pur psihologic” al descoperirilor psihanalitice, decât fundamentul lor biologic. Astfel se naște mitul lui „Freud-eroul” care va falsifica adevărata istorie a freudismului. Nimic surprinzător, deci, și psihanalistii cei mai ortodocși trebuie să admită că nu se mai pot izola într-o abordare pur psihologică continuând să ignore descoperirile extraordinare făcute de neurobiologie și genetică.

Lucrarea lui Sulloway anunță o nouă strategie: asigurarea viitorului psihanalizei, prin reînnoirea relației cu biologia, fără „a-l înșela” totuși pe Freud, întrucât el însuși și-a construit teoriile pe surse științifice.

Ideile teoriei darwiniene, actualmente considerate fundamentale, sau dovedit esențiale și pentru teoria lui Sigmund Freud. Este dificil de cuantificat influența care îi poate fi atribuită lui Darwin. A regăsi în scrierile lui Freud influența gândirii darwiniene și a cuantifica rolul acestei influențe, este o sarcină dificil de îndeplinit, ce presupune o abordare istorică. Doar metoda istorică ar permite, practic, evaluarea corectă și obiectivă a originilor biologice ale teoriei psihanalitice, dovedite de folosirea unor modele și a unui vocabular specifice acestui domeniu. Nu se poate face din Darwin sursa exclusivă a unuia sau altuia dintre conceptele freudiene. Cea mai mare reușită a lui Darwin este de a fi contribuit la obținerea unei sinteze – pornind de la o sumă considerabilă de observații fundamentale –, care a pus într-o lumină nouă, idei și teorii mai vechi.

„Rănilor narcisice” ale umanității

În istoria științelor, anumite rupturi epistemologice s-au aflat la originea unor deziluzii umane cu privire la presupusa

atotputernicie a omului, provocând ceea ce Freud avea să numească mai târziu „rană narcisică”. „Rană narcisică” este sintagma folosită pentru a desemna lezările narcisismului uman, altfel spus, alterarea sentimentelor de stimă și dragoste de sine.

În lucrarea *Angoasă în civilizație*, Sigmund Freud evoca dificultatea relației dintre om și știință care, fără voia ei, nu încetează să-l scoată din centrul universului sau să-l coboare de pe un pedestal. Și, o va face în diferite contexte, toate plasate sub semnul vulgarizării și generalizării, în același timp cu titlu de „dificultate” și de „rezistență”, în numele unei ofense venite din partea unor teorii științifice. În 1916–1917, umilinta provocată de marile descoperiri științifice se precizează și se profilează, Freud face cronologia vexațiilor adresate narcisismului uman: cosmologică, biologică și psihologică. Respectiva cronologie se conturează prima dată într-un material redactat de o revistă din Ungaria; ideea va fi preluată de studenții vienezi și va fi publicată opt ani mai târziu, într-un articol consacrat luptei contra psihanalizei. Însă, ea va apărea explicit în opera freudiană, doar în *Introducere în psihopatologia vieții cotidiene (1917)*, unde autorul notează că dezvoltarea științelor a produs trei răni narcisice succesive umanității: „*narcisismul universal, amorul propriu al umanității a suferit până în prezent trei grave deziluzii din partea cercetării științifice*”.

Freud enumeră cele trei mari răni narcisice produse umanității de cercetarea științifică. Prima a fost *revoluția heliocentrică* a lui Nicolaus Copernic. Copernic a distrus iluzia că locul existenței umane, pământul, este centrul universului. A doua lovitură adresată orgoliului uman, a fost *teoria evoluției* a lui Charles Darwin. Darwin a pus punct presupunerii că omul ar fi o creație „în întregime originală”, cu o ascendență divină, cea mai bună și total diferită de animale. Cercetarea biologică a redus la zero pretențiile omului că ar ocupa un loc privilegiat în ordinea creației, stabilind apartenența sa indestructibilă la regnul animal; omul este rezultatul unei selecții naturale feroce și implacabile. Primele două răni narcisice se referă la descoperirile care se opun antropocentrismului.

Continuând demersul identificării ofenselor aduse mândriei umanității de către știință, prin importanța descoperirilor sale,

Sigmund Freud se va plasa pe sine în linia celor doi marilor inovatori. Prin *teoria psihanalitică*, el consideră că a bulversat imaginea de sine a omului. În fine, a treia și cea mai recentă rană narcisică, scrie el, a fost cauzată de explorarea psihanalitică a minții umane. Freud va relativiza aroganța omului de a se concepe ca fiind dotat cu infinită rațiune, când lansează ipoteza existenței inconștientului, această „*entitate subterană care ne guvernează mai mult decât conștiința*”. Sigmund Freud a demonstrat că omul nu deține controlul asupra celor mai importante aspecte ale propriilor procese mentale (există idei, acțiuni, sentimente care pot avea la bază motive iraționale, inconștiente). El a anulat „suveranitatea absolută a conștiinței” arătând că „*Eul nu este stăpân în propria casă*”, fiind dominat de instincte, și că trebuie să se mulțumească să primească doar o parte foarte mică și fragmentară din multitudinea fenomenelor psihice care se derulează în afara conștiinței. Prin teoria psihanalitică, cercetarea psihologică a lezat megalomania umană când a dovedit că postulatele psihologiei academice erau false: personalitatea umană nu este guvernată de forțe legate de procesele psihice superioare.

Ca un corolar: *umanitatea nu se situează în centrul universului, omul nu este centrul vieții, iar Eul nu este centrul ființei umane.*

În mod implicit, aceste trei ofense constituie o invitație la modestie, fiecare artizan al recunoașterii lor universale fiind descris ca un moștenitor al teoriilor anterioare, un moștenitor al cărui singur merit este poate acela de a fi știut să nu se mulțumească doar cu „afirmații abstracte”. Dar, la drept vorbind, Darwin nu moștenește decât o comparație posibilă, de la o epocă la alta, cu efectele revoluționare ale umilinței provocate de Copernic. Nu la fel stau lucrurile în cazul lui Freud, ofensa biologică și ofensa psihologică fiind mai puternic legate între ele, decât fiecare cu cea cosmologică: psihanaliza moștenește cu adevărat conținuturile teoretice darwiniene, sporind numărul comparațiilor care poartă asupra formei și efectelor unui adevăr în istorie. Dacă teoriile revoluționare a lui Copernic și Darwin au avut mai mulți autori, mai mult sau mai puțin recunoscși, în cazul teoriei psihanalitice este vorba de un singur „vinovat” de anvergură, Freud desemnându-se el însuși astfel.

Dintre cele trei mari revoluții științifice, se pare că teoria lui Darwin are parte azi de o controversă aprinsă. Fără să-și propună acest lucru, Darwin a lovit într-o iluzie adânc înrădăcinată în psihicul uman: aceea de a fi o ființă creată de o entitate superioară, care a „creat omul după chipul și asemănarea sa”. În ciuda convergenței diferitelor domenii de studiu și a disciplinelor științifice care pledează în favoarea ei, teoria evoluției atinge „o coardă sensibilă a sufletului uman”. Dovada: 1) eliminarea teoriei evoluționiste din unele programe școlare⁸; 2) dezvoltarea unei ideologii care să infirme evoluționismul (*Intelligent Design*⁹); 3) literatura pseudo-științifică de combatere a darwinismului.

Nici în cazul psihanalizei, lucrurile nu stau mai bine! Nu este mai puțin adevărat și că „există ceva prin care psihanaliza alienează sentimentele destinatarului său”. Acest „ceva” este teoria libidinală a nevrozelor. În concluzie, Freud lansează o teorie care, deși vine ca o „atingere” adusă narcisismului individual, prin extensie, ajunge să „lezeze” narcisismul umanității. Constatarea freudiană formulată într-o dialectică ambiguă că: civilizația „nevrozează”, dar nevroza „civilizează”, constituie o dură realitate.

Pentru ca o teorie să fie simultan „revoluționară” și „umiltoare” pentru narcisismul uman, este necesar ca ea să atace cele mai profunde credințe umane, certitudini aparent de nezdruccinat. Lovitura este cu atât mai distrugătoare, iar ideile noi pot funcționa de manieră absolut „ucigașă”, atunci când acționează atât la nivelul culturii, cât și al refuzării.

Darwinismul și freudismul în cercetarea contemporană

⁸ În octombrie 2007, Consiliul Europei a condamnat încercările de a introduce creaționismul în școli. Excluderea teoriei evoluționiste din manualele școlare echivalează cu separarea dintre stat și biserică.

⁹ Teoria *designul inteligent* este o variantă „soft” a creaționismului, potrivit căreia o instanță supremă ghidează desfășurarea întregului univers. această teorie enunță că viața este mult prea complexă pentru a se dezvolta doar prin intermediul unei evoluției și că o inteligență superioară este răspunzătoare pentru modificările suferite de specii de-a lungul timpului.

Ideile evoluționiste ale lui Darwin au avut un impact enorm la sfârșitul secolului XIX. Psihanaliza apare mai întâi ca biologie – „psihobiologia minții” – înscriindu-se în linia cercetărilor întreprinse de Darwin și de gânditorii evoluționiști, iar Freud a fost numit „biolog al minții” întrucât cele mai interesante concepte ale sale derivă din biologie.

Moștenirea istorică de la Darwin este foarte prezentă și în tezaurul psihiatric actual. În articolul *Psihiatrie și darwinism*, Dominique Godard arată că „*darwinismul și psihiatria au o istorie comună, fecundă și actuală*”. De asemenea, ipoteza lui Darwin cu privire la selecția naturală și aspectul adaptativ al manifestărilor patologice, pot fi concepute foarte larg și pot conduce la expunerea unor puncte de vedere inedite. Evoluția este la ordinea zilei, în diferite domenii de cercetare ale psihiatriei. Darwin este prezent în mare măsură în câmpul psihopatologiei și psihiatriei, și datorită psihanalizei freudiene. Astfel, se pune problema unei perspective evoluționiste în psihopatologie și psihiatrie și a unei interpretări adaptaționiste, a diferitelor forme de tulburări psihice (aspectul adaptativ al manifestărilor psihopatologice sau bolile psihice sunt „adaptări eșuate”). În această optică, anumite psihopatologii pot fi concepute ca eșec al proceselor adaptative și ca o alternativă ontogenetică

Ipoteza patologiilor mentale, ca accident evolutiv al filogenezei, îi era foarte dragă lui Sigmund Freud și a fost dezvoltată mai ales în corespondența cu Fliess din 1896 (scrisoarea 52) și cu Ferenczi, în 1915. Totuși, este greu de înțeles interesul evolutiv al speciei de a conserva conduite care se caracterizează, în mod esențial prin caracterul lor deviant, în raport cu normele de grup. Psihoza se situează dincolo de principiul plăcerii; deficitară în planul adaptării individuale, ea apare ca o alternativă a speciei, care se supune principiului ultim al biologismului freudian: pulsiunea de moarte.

Darwinismul și noțiunile de adaptare și selecție cunosc azi o nouă extensie în diverse domenii științifice, și este suficient să evocăm lupta celulară și chiar genetică în cazul schizofreniei.

Darwin a bulversat concepția despre om; noi împărtășim cu toate ființele vii o genealogie comună. Pornind de la această ipoteză,

în zilele noastre se vorbește de „sinteza neo-darwinistă” care integrează genetica, ideilor lui Darwin.

În ceea ce privește inconștientul freudian, dacă la început existența sa a fost o simplă „intuiție”, azi, cel puțin pentru neuroștiințe este o certitudine, mărturie stând convergența dintre inconștientul freudian și inconștientul cognitiv. Există neurobiologi care afirmă că Freud a fost un genial precursor al teoriilor neurologice moderne.

Lucrarea lui Robert Wright, *L'animal moral. Psychologie evoluționiste et vie quotidienne* (1995), este un eseu de psihologie evoluționistă, al cărui scop este să explice psihologia umană prin prisma teoriei neo-darwiniste a evoluției.

Luând drept context viața personală a lui Ch. Darwin, Robert Wright demonstrează în mod strălucit, că ideile darwiniene au trecut proba timpului, întrucât au anticipat într-un mod uimitor de corect, concluziile cu privire la structura unora din comportamentele noastre.

Ideea esențială este că principalele caracteristici psihologice ale ființei umane, i-au adus un *avantaj adaptativ* în mediul ancestral în care si-a desfășurat evoluția. Teza lui Robert Wright este următoarea: „*tot ceea ce relevă gândirea umană nu există decât datorită unui proces de adaptare*”, iar „*gândirea umană este rezultatul unui proces de adaptare*”. *L'animal moral...* ne introduce în psihologia evoluționistă pentru a explica – pornind de la legi fundamentale ale biologiei –, conduite umane, cum ar fi dragostea, sexul intimitatea, egoismul, culpabilitatea, ambiția sau xenofobia.

Multă vreme știința nu a știut să aplice darwinismul la comportamentul uman, neajuns eliminat abia spre sfârșitul anilor '80, când apare psihologia evoluționistă¹⁰. Psihologia evoluționistă

¹⁰ *Psihologia evoluționistă* este un curent de psihologie culturală al cărei obiectiv este explicarea mecanismelor gândirii umane pornind de la teoria evoluției biologice, și a constituit un salt de paradigmă în psihologie. Ea se sprijină pe ipoteza fundamentală conform căreia creierul uman, ca orice alt organ este produsul evoluției, constituind o formă de adaptare la constrângerile mediului, cu care au fost nevoiți să se confrunte de-a lungul timpului hominidele. Moștenitoare, în același timp, a sociobiologiei și a psihologiei cognitive,

abordează probleme diverse ale psihologiei cotidiene, de la diferențele dintre comportamentele sexuale, masculin și feminin, până la probleme filosofice fundamentale. Ea permite explicarea celor mai multe trăsături psihologice masculine și feminine, în domeniul sexualității. Diferențele dintre femei și bărbați apar deci, ca fiind esențialmente înnăscute și nu de natură culturală. Aceste trăsături sunt: preferințele estetice, tendința la infidelitate, investiția parentală. Readucerea lor în discuție, într-un mediu care s-a schimbat în mod radical, este în schimb de ordin cultural. Interesant pentru psihologia evoluționistă este că aduce pentru prima dată un fundament științific psihologiei.

R. Wright încearcă să demonstreze în ce fel, teoria evoluționistă a lui Darwin permite explicarea principalelor caracteristici ale omului. El pleacă de la modul de viață al primatelor și explică, gradual, cum fiecare caracteristică a fost favorizată de mediul de viață. Autorul ajunge să explice de ce modul de viață al oamenilor a fost considerabil ameliorat prin dezvoltarea anumitor noțiuni foarte abstracte ca: dragoste, prieteni, etică, viață, societate.

Morala reprezintă o temă importantă pentru psihologia evoluționistă. Lucrarea analizează semnificația acestei modificări extraordinare de percepție, cu privire la ceea înseamnă moralitatea sau a fi uman, R. Wright oferind răspunsuri la întrebările fundamentale referitoare la morala umană, din perspectiva psihologiei evoluționiste.

psihologia evoluționistă a apărut la sfârșitul anilor '80 datorită lucrărilor lui John Tooby și Leda Cosmides. Aceștia definesc psihologia ca fiind acea ramură a biologiei ce studiază felul în care creierul și programele sale tratează informația, generând comportamentul. Ca și sociobiologia, încearcă să explice originea și funcția mecanismelor cognitive, pornind de la *selecția naturală* și *selecția sexuală*. Psihologia evoluționistă împărtășește astfel cu abordarea sociobiologică postulatul fundamental, conform căruia psihologia și fiziologia sunt supuse mecanismelor evoluției din mediul înconjurător: *selecția naturală* și *selecția sexuală*. Inspirația cognitivistă rezultă din faptul că psihologia evoluționistă încearcă să explice comportamentele și fenomenele psihice pornind de la mecanismele pe care încearcă să le descompună.

Descoperirile psihologiei evoluționiste cu privire la diferitele strategii de reproducere sexuală, i-a ofensat pe unii oameni, în același fel în care descoperirile lui Darwin referitoare la relația de „înrudire cu celelalte animale” a fost ofensatoare. Sexualitatea influențează în mare măsură transmiterea genelor, fiind factorul cel mai important în explicarea evoluției. Selecția naturală a folosit o stratagemă dotându-ne cu un „organ mintal”, conștiința, care ne lasă impresia de a fi în contact cu adevărurile superioare. Însă, nu avem nici un motiv să ne sprijinim valorile morale pe cele ale selecției naturale, importantă în acest domeniu fiind „evoluția psihologică”. *„Selecția naturală a modelat natura umană, conform unui «pattern egoist» determinist, spune R. Wright, dar există speranța pentru dezvoltarea unei morale comune, atâta vreme cât vom accepta ramificațiile moștenirii noastre evolutive”*.

Dacă prima parte a titlului trimite la Ch. Darwin, cea de-a doua parte a titlului, referitoare la „viața cotidiană”, este o aluzie la S. Freud și la lucrarea sa *Introducere în psihopatologia vieții cotidiene (1904)*. Autorul creează astfel o dualitate aparentă în text: în primul rând ca un fel de încă „ne-inițiat” precursor al gândirii darwiniene moderne, și în al doilea rând, ca un „câștigător” în domeniul psihologiei clasice, pe care psihologia evoluționistă este pe punctul de a o „detrona”. Textul este destul de incisiv când se afirmă: „da, suntem animale, dar putem trăi cu acest lucru”, iar titlul este parțial ironic, deoarece o mare parte din material sugerează că suntem „ceva mai puțin decât morali”.

Cartea constituie un fascinant și complex tratat, ce explică un paradox cu privire la felul în care societatea poate genera acțiuni morale și responsabile, pe când o interpretare strict darwinistă presupune determinismul comportamentului uman. Wright rezolvă acest paradox argumentând că: *„atunci când oamenii vor înțelege paradigma darwiniană, ei își vor înțelege și motivele inconștiente care reprezintă primul pas pentru a asimila complet conceptul de selecție naturală”*.

Prin remarcabila sa carte, R. Wright a contribuit la introducerea psihologiei evoluționiste la nivelul marelui public. Psihologia evoluționistă va putea înlocui vechile paradigme din psihologia cog-

nitivă și psihanaliză, deschizând în același timp, calea pentru o abordare științifică a psihologiei.

Darwinismul l-a inspirat și pe filosoful Dennis Dutton. În teoria sa despre „estetica darwiniană”, acesta enunță o teză în care folosește instrumentele *psihologiei evoluționiste*, pentru a susține că tendința oamenilor de a crea și a consuma arta este una naturală, iar acest „instinct artistic” se transmite genetic și funcționează asemenea mecanismelor selecției naturale și sexuale a speciilor.

În cartea sa, *La mort qui fait aimer la vie; Darwin et Freud* (2005), Adam Phillips acordă o importanță deosebită celor două genii din peisajul cultural al secolului XIX. Lucrarea are un caracter inedit, autorul „reunindu-i” pe Darwin și Freud, prin intermediul cărora ne transmite un mesaj esențial: cei doi afirmă într-o singură voce, că sensul vieții rezidă tocmai în limitele sale. Aceasta pentru că viața este limitată de „orizontul morții” de care, până la urmă suntem cu toții „atrași”.

Deosebit de interesantă, cartea lui Friedel Weinert, *Copernicus, Darwin and Freud: Revolutions in the History and Philosophy of Science* (2008), constituie studiul a trei revoluții în gândirea umană și consecințele lor filosofice, constituindu-se într-un exercițiu de abordare integrată a istoriei și filosofiei științelor. Integrând într-un mod cu totul inedit istoria și filosofia științei, autorul reușește să cuprindă în același volum filosofia științelor naturale și sociale. În plan secund, autorul face distincția: revoluție în gândire *versus* revoluție în știință.

Lucrarea este structurată pe trei capitole, cu titluri extrem de sugestive: capitolul I: Nicolaus Copernicus sau Pierderea centralității; capitolul II: Charles Darwin sau Pierderea *designului rațional*; și capitolul III: Sigmund Freud sau Pierderea transparenței. Primul capitolul este consacrat trecerii de la geocentrism la heliocentrism. Capitolul al doilea se concentrează pe momentul schimbării perspectivei referitoare la viața organică, care va fi asociat pentru totdeauna cu numele lui Darwin. Capitolul al treilea face referire la descoperirea lui Freud cu privire la motivațiile inconștiente care se constituie în forțe directoare ale comportamentului uman. Utilizând copernicanismul, darwinismul și freudismul ca exemple de tradiții

științifice, lucrarea lansează o perspectivă filosofică asupra acestor trei revoluții, ilustrând conexiunile dintre știință și filosofie. Se demonstrează felul care aceste revoluții în gândire au avut consecințe filosofice.

Titlul cărții presupune trei tipuri de mesaje: 1. perspectiva umanistă cu privire la mediul natural și social se adaptează în mod constant la noile descoperiri științifice; 2. știința progresează iar rezultate respinse în trecut, pot fi acceptate în totalitate, în viitor; 3. consecințele filosofice sunt cu necesitate implicate de aceste schimbări. Textul include o succesiune de conexiuni între Copernicus, Darwin și Freud, și mai puțin aspecte descriptive referitoare la contribuțiile lor în știință. Studiul copernicanismului, darwinismului și freudismului arată că abordările științifice ale lumii naturale au avut, inevitabil, consecințe filosofice. Freud a arătat că ideile științifice schimbă felul în care interpretăm lumea. Cu perspectiva sa heliocentrică, Copernic l-a deplasat pe om din centrul universului (1543). Cu teoria sa evoluționistă, Darwin l-a inserat pe individul uman în ordinea organică a naturii (1859). Conform opiniei lui Freud, atât Copernic, cât și Darwin au lezat profund, imaginea pozitivă pe care omul o avea despre sine, în calitate de „stăpân al universului”. Freud adaugă că el însuși a completat seria „discreditărilor” prin distrugerea credinței că omul ar fi „stăpân în propria-i casă” (1916). Dar, impactul ideilor științifice asupra imaginii de sine a omului constituie doar o mică parte a consecințelor filosofice pe care teoriile științifice le au de obicei.

Destinul „controversat” al darwinismului și freudismului

Darwin și Freud au fost doi gânditori a căror operă a marcat profund gândirea umană. Prin mișcările teoretice pe care le-au inspirat, cei doi oameni de știință au reorientat în mod fundamental înțelegerea modernă a biologiei, a naturii, a societății și a spiritului uman. Influența lucrărilor lor asupra intelectului uman a constituit subiectul unor discuții aprinse, explicând astfel interesul considerabil pe care li l-au acordat numeroși biografi.

De-a lungul istoriei cele două teorii au avut un destin asemănător, fiind supuse în mod injust vulgarizării. S. Freud s-a aflat și

se află încă, sub puterea unui blestem: acela de a fi nesfârșit răstălmăcit, denaturat, mutilat. Majoritatea afirmațiilor și interpretărilor eronate ale operei lui Freud sunt, în general, rezultatul fie al unor prejudecăți greu de învins, formate datorită unor traduceri proaste („cărțile de vulgarizare” din care omul obișnuit a cunoscut psihanaliza), fie al opiniilor formate la „a doua sau a treia mână”. Sarcina clarificării textelor sale este dificilă, datorită complexității teoriei freudiene, efortului ei de a reflecta fidel dialectica fenomenelor psihice ale omului concret, integrat în relații multiple de natură biologică și socială.

Psihanaliza freudiană a ajuns să fie simplificată la culme în mintea marelui public. Așa cum teoria evoluției a lui Ch. Darwin a fost redusă la expresia magică „omul se trage din maimuță”, când de fapt autorul ei enunțase: „omul și maimuța au un strămoș comun”, tot așa poziția lui Freud în legătură cu fundamentul sexual al nevrozelor este extrem de simplificată prin fraza: „din punct de vedere psihologic este dăunător să-ți reprimi viața sexuală”. Pe când, în realitate, Freud consideră necesară „reprimarea sexualității, dacă în joc este supraviețuirea culturii și civilizației”.

Științele „umaniste” au putut da atâtea interpretări absurde teoriei selecției naturale, a lui Darwin, cât și teoriei sexuale a lui Freud; un derivat „ierarhizator” pentru primul, un derivat „pansexualist” pentru al doilea, au reprezentat punctele culminante ale unor false etichetări.

Un punct alt comun vizează faptul că ambele teorii au fost aspru criticate pentru caracterul lor determinist și „nedemonstrabil” (nu îndeplinesc criteriul de refutabilitate enunțat de Popper). Din acest motiv, teoriile lui Darwin și Freud s-au confruntat în mod constant cu puternice rezistențe și au provocat aprige controverse, în numele unui principiu fundamental al luptei de secole a umanității: noțiunea de progres.

Evoluționismul și psihanaliza au fost intens atacate, în special, de biserică (soartă pe care au împărtășit-o cu heliocentrismul). Azi, compatibilitatea dintre știință și religie, între rațiune și credință, mai nu constituie o imposibilitate, în sine.

Vorbind despre acceptarea de către Biserica Catolică a teoriei darwiniene, papa Ioan Paul al II-lea considera că: „evoluția este mai mult decât o ipoteză”, iar papa Benedict al XVI-lea (2007) afirma că: „oamenii nu sunt rezultate accidentale, fără sens, ale evoluției”; „credința singură nu poate explica „întreg tabloul”, dar că teoria evoluției nu este completă și dovedită științific”. Cercetarea științifică modernă a demonstrat că opinia lui Darwin pe marginea selecției naturale și a celei sexuale a fost corectă. Însă, selecția naturală nu trebuie privită nici ca o teorie, nici ca o ipoteză, ci ca fiind expresia unui fapt necesar.

Se vorbește de idei științifice care au revoluționat credința religioasă... Opinia a câștigat din ce în ce mai mult teren, încât unii oameni de știință spun că au descoperit părți din creier care controlează convingerile religioase, iar actul de credință într-o forță divină este o însușire obținută evolutiv, în cadrul luptei pentru supraviețuire. Jordan Grafman afirma că: „*teoriile psihologice contemporane, ce includ credința religioasă printre funcțiile cognitive de adaptare evoluționistă*”.

În cartea *Darwin, Marx and Freud: their influence on moral theory* (1984), autorii, A. L. Caplan și J. Bruce, examinează influența lucrărilor unor oameni de știință asupra teoriei etice.

Impactul darwinismului asupra moralității și-a lăsat amprenta în gândirea religioasă și în teoretizările politice din secolul XIX; impactul freudismului asupra eticii a fost reflectat cu precădere de atitudinea critică a lui Freud față de anumite credințe religioase și tabuuri morale.

Perspectiva etică a lui Darwin poate fi concepută ca o aventură autonomă, situată în afara domeniului constrângerilor biologice. Freud a conceput analiza credințelor, practicilor și cutumelor morale ca o sarcină centrală a teoriei psihanalitice. El explica moralitatea ca pe un efort de a controla dorințele nestăpânite, iar prin intermediul psihanalizei aceste dorințe pot fi conștientizate și integrate în comportamente dezirabile din punct de vedere social.

Cei doi savanți au abordat umanul în termenii istoriei și ai dezvoltării, fiind unii dintre cei mai importanți teoreticieni ai *conflictului*, ai *dinamismului* și ai *schimbării*. Ei au subliniat fragilitatea

ordinii și stabilității naturale; cercetările lor au urmărit întotdeauna să descopere și să explice nebănuitele modalități prin care ordinea se naște din dezordine. Arăt pentru Darwin, cât și pentru Freud, nu „obiectele”, ci „procese” devin elementele principale ale investigației științifice. Teoriile lor încearcă în mod rațional să înțeleagă, să explice și să „demistifice” felul în care ordinea rezultă din dezordine. Ei au aspirat să descopere „legile” de dezvoltare care guvernează modul în care rezultă „prezentul funcțional”, dintr-un trecut haotic și instabil (Caplan, A. L.; Bruce, J.; 1984).

Realizările obținute de cei doi au avut consecințe fundamentale, motiv pentru care, operele lor continuă să aibă încă un impact incredibil în contemporaneitate. Moștenirea majoră pe care darwinismul și freudismul au lăsat-o în gândirea și cultura actuală, constă în puterea acestor teorii de a încuraja alegerea și libertatea umană, grație progresului pe care l-au adus la înțelegerea lumii naturale și, respectiv, a naturii umane. Prin exemplul pe care îl oferă în calitate de remarcabili oameni de știință, Darwin și Freud continuă să aibă un impact enorm în viața noastră.

Bibliografie

- [1]. Caplan, A. L.; Bruce, J. (1984). *Darwin, Marx and Freud: their influence on moral theory*, New York-London, Plenum Press.
- [2]. Chemama, R. (sous la dir.) (1995). *Dictionnaire de la psychanalyse*, Paris, Larousse.
- [3]. Darwin, Ch. (1967). *Descendența omului și selecția sexuală*, București, Editura Academiei.
- [4]. Darwin, Ch. (1967). *Expresia emoțiilor la om și animale: despre instinct*, București, Editura Academiei.
- [5]. Denis, B. (1987). *Darwin et le darwinisme*, Paris, PUF.
- [6]. Freud, S. (1913). *Totem et tabou*, Paris, Payot, 1983.
- [7]. Freud, S. (1917a). *Introduction à la psychanalyse*, Paris, Payot, 1994.
- [8]. Freud, S. (1923). *Essais de psychanalyse*, Paris, Petite Bibliothèque Payot, 1996.
- [9]. Freud, S. (1926). *Inhibition, symptôme et angoisse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1997.

- [10]. Freud, S. (1933). *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1974.
- [11]. Freud, S. (1938). *Abrégé de psychanalyse*, Paris, Presses Universitaires de France, 1995.
- [12]. Friedel, W. (2008). *Copernicus, Darwin and Freud: Revolutions in the History and Philosophy of Science*, edit. Wiley-Blackwell.
- [13]. Gruber, H. E. (1974). *Darwin on man: A Psychological Study of Scientific Creativity*, London, Wildwood House.
- [14]. Jones, M. & Fabian, A. C. (edit.). (2006). *Conflict*, Cambridge, Cambridge University Press.
- [15]. Kaplan, F. (1995). *Le paradoxe de la vie: la biologie entre Dieu et Darwin*, Paris, éditions de la Découverte.
- [16]. Laplanche, J.; Pontalis, J.-B. (1994). *Vocabular de psihanaliză*, București, Editura Humanitas.
- [17]. Naccache, L. (2006). *Le Nouvel Inconscient. Freud, Cristophe Colomb des neurosciences*, Paris, Odile Jacob.
- [18]. Phillips, A. (2005). *La mort qui fait aimer la vie; Darwin et Freud*, Paris, Payot.
- [19]. Rivto, L. B. (1992). *L'ascendant de Darwin sur Freud*, Paris, Gallimard.
- [20]. Sulloway, F. J. (1998). *Freud, biologiste de l'esprit*, Paris, Fayard.
- [21]. Simonin, A. L. (1879). „Darwin et le Darwinisme”, in *Psychologie humaine: histoire de la psychologie: les trois grandes crises morales de l'humanité*, Paris, Didier, pp. 418–443.
- [22]. Wright, R. (1995). *L'animal moral. Psychologie évolutionniste et vie quotidienne*, Paris, Gallimard.
- [23]. http://pagesperso-orange.fr/psycause/031_032/031_032_psychiatrie_et_darwinisme.htm.
- [24]. http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Darwin.
- [25]. http://ro.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Freud.
- [26]. <http://www.answers.com/topic/darwin-darwinism-and-psychoanalysis>
- [27]. <http://abu.cnam.fr/cgi-bin/go?espece1>.
- [28]. <http://www.revista22.ro/150-de-ani-de-la-nasterea-lui-sigmund-freud-2736.html>.